

SPIS TREŚCI

Wstęp	9
ROZDZIAŁ I	
PODSTAWY TEORETYCZNE I METODOLOGICZNE.....	13
1. Pojęcie pogranicza i granicy w socjologii.....	14
2. Pojęcie struktury społecznej.....	26
3. Rozstrzygnięcia metodologiczne	42
3.1. Problem i hipoteza.....	42
3.2. Metody i techniki badań	44
ROZDZIAŁ II	
CHARAKTERYSTYKA SPOŁECZNO-DEMOGRAFICZNA KROSNA ODRZAŃSKIEGO.....	47
1. Wiek i płeć mieszkańców Krosna Odrzańskiego	48
2. Wykształcenie mieszkańców Krosna Odrzańskiego	51
3. Ruch naturalny	57
4. Migracje	59
ROZDZIAŁ III	
PRZEMIANY STRUKTURY SPOŁECZNO-ZAWODOWEJ MIESZKAŃCÓW KROSNA ODRZAŃSKIEGO.....	65
1. Źródło utrzymania.....	65
2. Zawód respondentów w latach 1988–2008	86
3. Pograniczne położenie Krosna Odrzańskiego a struktura zawodowa miasta.....	110
ROZDZIAŁ IV	
STRUKTURA KLASOWA I STRATYFIKACJA SPOŁECZNA MIESZKAŃCÓW KROSNA ODRZAŃSKIEGO W LATACH 1988–2008	117
1. Struktura klasowa	117
2. Stratyfikacja społeczna	132

ZAKOŃCZENIE	155
LITERATURA	163
SPIS TABEL I WYKRESÓW	177

WSTĘP

Celem pracy jest ukazanie przemian struktury społecznej małego miasta pogranicza polsko-niemieckiego¹. Przykładem jest Krosno Odrzańskie. W odpowiedzi na pytanie o to, jakim przemianom uległa struktura społeczna wybranej społeczności, sprawdzeniu została poddana hipoteza mówiąca o protransformacyjnym kierunku (charakterze) przemian w małym mieście pogranicza polsko-niemieckiego po roku 1989.

Protransformacyjny kierunek (charakter) przemian struktury społecznej w niniejszej pracy jest rozumiany jako szczególnego rodzaju następstwo procesu transformacji społeczno-ustrojowej, które wzmacnia jej przebieg. Przekształcenia w obrębie struktury społecznej związane są zarówno z przemianami gospodarczymi jak i ustrojowymi. W kontekście transformacji, największe znaczenie zyskuje przejście od gospodarki centralnie planowanej do gospodarki opartej na wolnym rynku i własności prywatnej oraz odejście od państwa partyjnego i demokratyzacja życia publicznego. Charakter przemian miał wszechogarniający charakter, to znaczy zostały nimi objęte wszystkie wymiary życia społecznego, zarówno normy i wartości, idee, wzory zachowań, jak i uzyskiwany w ich wyniku rodzaj oraz wielkość nagród. Zmianie ulegają sposoby wyłaniania się (nowych) elementów struktury społecznej, dochodzi do przeobrażeń elementów dawnych, przekształceniu ulegają wzory ruchliwości społecznej, zmienia się znaczenie stratyfikacji społecznej dla regulacji procesów społecznych.

Przyjęty sposób rozumienia protransformacyjnego kierunku przemian zwraca uwagę na dualność znaczenia struktury społecznej. Z jednej strony jej przemiany mogą być rezultatem transformacji społeczno-ustrojowej, z drugiej, wyznaczają przebieg i powodzenie zachodzących przeobrażeń społeczno-gospodarczych. Takie rozumienie protransformacyjnego kierunku przemian społeczno-ustro-

---

¹ Praca powstała w wyniku realizacji projektu badawczego promotorskiego (umowa nr 0417/H03/2007/32).

jowych kieruje uwagę nie tylko na poszukiwanie nowych kategorii społecznych i przeobrażeń w obrębie dawnych kategorii, ale również na pytanie o ich możliwe znaczenie dla przebiegu przemian.

Badaniom towarzyszyło przypuszczenie, że protransformacyjny charakter przemian struktury społecznej miasta jest zapośredniczony przez jego pograniczne położenie. W wyniku transformacji społeczno-ustrojowej zmianie uległ charakter granic państwowych: zmieniły się funkcje pełnione przez miasta pogranicza polsko-niemieckiego (na przykład w wyniku demilitaryzacji), nastąpiło wzmocnienie ruchu granicznego. W wyniku tego niektóre przeobrażenia struktury społecznej mogły być wzmacniane przez oddziaływanie granicy (na przykład rozwój przygranicznej wymiany handlowej, „szara strefa”).

Praca składa się z następujących części. W części pierwszej prezentuję definicje i koncepcje teoretyczne dotyczące terminów podstawowych dla rozprawy (struktura społeczna, pogranicze) oraz rozstrzygnięcia metodologiczne. Na początku rozdziału pierwszego przywołuję socjologiczne definicje oraz teoretyczne koncepcje granicy i pogranicza. Charakteryzuję również obszar pogranicza polsko-niemieckiego ze szczególnym uwzględnieniem zjawisk zachodzących w małych miastach położonych na jego obszarze. Następnie omawiam pojęcie i teorie struktury społecznej oraz prezentuję przegląd zjawisk zachodzących w obrębie struktury społecznej po 1989 roku oraz ujęcia teoretyczne, do których odwoływali się badacze. Ostatnia część pierwszego rozdziału dotyczy rozstrzygnięć metodologicznych. Został w niej przedstawiony problem i hipoteza badawcza, dobór i wielkość próby, zastosowane metody badawcze oraz przebieg badań.

Pozostałe rozdziały – druga część rozprawy – mają charakter empiryczny i służą prezentacji wyników badań oraz przeprowadzonych analiz. W rozdziale drugim przedstawiam małe miasto pogranicza polsko-niemieckiego w perspektywie demograficzno-społecznej. Kolejny rozdział, trzeci, dotyczy zróżnicowania respondentów ze względu na podstawowe źródło utrzymania oraz zawod. Rozdział ten dotyczy sytuacji zawodowej mieszkańców Krosna Odrzańskiego, wykonywanych przez nich zawodów oraz uzyskiwanych dochodów. Zawiera również opinie respondentów na temat znaczenia pogranicznego położenia Krosna Odrzańskiego dla przemian zawodowych w mieście. Przynależność klasowa osób badanych oraz kształt stratyfikacji społecznej współcześnie, a także jego przemiany w aspekcie świadomościowym zostały przedstawione w rozdziale czwartym. W rozdziale tym dokonuję również charakterystyki lokalnych elit oraz wyznaczników przynależności do nich.

W Zakończeniu podejmuję próbę uogólnienia wyników badań.

Wyniki prezentowanych badań i fragmenty pracy były wcześniej upowszechniane. Między innymi prezentowane były na konferencjach, publiko-

wane w postaci artykułów w czasopismach naukowych oraz pracach zbiorowych (Mielczarek-Żejmo 2005, 2006, 2009, 2010, 2010a).

Ważny wkład w powstanie pracy mieli moi nauczyciele, współpracownicy oraz bliscy. Podziękowania i wyrazy szacunku kieruję przede wszystkim do prof. Leszka Gołdyki, promotora i nauczyciela. Za pomoc i wsparcie dziękuję także Koleżankom i Kolegom z Instytutu Socjologii Uniwersytetu Zielonogórskiego. Szczególne podziękowania składam Rodzicom, Mężowi i Siostrze.